

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND :

**J. Aavik, M. J. Eisen, V. Grünthal, J. Jõgewer,
A. Jürgenstein, M. Kampmann, A. Kitzberg, J. Luiga,
W. Reiman, J. Tõnisson**

1915

Kümnes aastakäik

Nr. 7—8

Eesti Kirjandus nr. 7—8.

Sisu:

V. Ernits, J. R. Aspelin †.
M. J. Eisen, Arvid Genetz †.
Ed. Hubel, Theodor Altermann †.

Keel ja kiri:

A. Jürgenstein, Keele- ja meeleparanduslised vested.
J. Ruus, Lause, milles täkikene huvitavat ajalugu peitub.

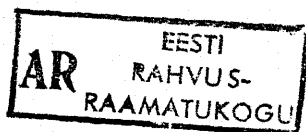
Kirjandusline ülevaade:

Ed. Hubel, A. Kitzbergi Külajutud.
K. A. Hindrey, R. Reimann, Lambivalgel.
" Guy de Maupassant, Sõjajutud.
A. K., Dr. A. Lütis, Rinnalaste tootmine.

Eesti Kirjanduse Seltsi nekroloogid:

m., Christian Kirschbaum.
Adele Wilhelmine Wihalem (sünd. Mannere).

Lisa: Fählmanni kirjatööd, lhk. 65—80.

Ar 915 P
Eesti

J. R. Aspelin †

Johann Reinhold Aspelin †.

Soome rahva võimupärasema rahvuskultuura ajalugu on võrdlemisi noor: alles praegu lahkuvad viimased praeguse Soome nurgakivide rajajaist omade kaaskodanikkude ridust.

Teerajaja omal erialal oli 29. V. s. a. uue kalendri järele siit ilmast 73. eluaastas lahkunud Johann Reinhold Aspelin'gi, Soome-Ugri muinasteaduse põhjendaja. Tõsi küll, mingisuguseid eeltöid oli nimetatud alal juba kuulus Soome keeleteadlane M. A. Castrén ette võtnud, kuid usina töölise keelelise uurimisala piiramattus ja muinasteadusliku erihariduse puudus takistasid teda küllalt süvenemast muinasteaduslikuisse kõrvalhuvidesse.

Paremises oludes töötas J. R. Aspelin, Rootsi ja kogu Põhja-Euroopa paremate muinasteadlaste Dr. O. Monteliuse ja Dr. H. Hildebrandi õpilane, kes kogu oma elu, oma rahvusliku ärkamisaja vaimustuse pea tervena muinasteadusele pühendas.

Johann Reinhold Aspelin oli ühe vana Soome haritlaste perekonna liige. Ta isa, Henrik Reinhold, oli õpetaja Messukyläs Tampere lähedal. Siin sündiski Johann Reinhold 1. aug. 1842. a.

Algõpetuse sai J. R. Vaasas, esialgu elementaarkoolis ja siis gümnaasiumis (lütseumis). 1862—1866. a. oli ta Helsingi ülikoolis keeleteadust ja ajalugu kuulamas, ühes tol ajal veel vähe arenenud muinasteaduse algetega. 1869. aastal omandas ta mag. phil. ja 1876. a. Dr. phil. teadusliku aukraadi.

Juba ülikooli lõpetamise järele sai ta erakorraliseks amanuensiks (abiline) Soome riigi arhiivis (1867—1871); a. 1871—1878 oli ta samas arhiivis korraliseks amanuensiks, olles lõpupoole (1875—1878) ühtlasi amanuensiks ülikooli ajaloolis-rahvateaduslikus museumiski (praegune

Soome Rahvuseum). 1878.—1885. a. oli J. R. elus kõige viljakam aeg: siis äratas ta erakorralisena Põhja-maade muinasteaduse professorina Helsingi ülikoolis teadushimu paljus omis kuulajais, kes hiljemini tema algatatud uurimistöid jätkasid ja täiendasid; sama aja algupoole (1878—1882) oli J. R. ühtlasi Soome aadelisuse genealoog. 1885. a. kunni oma elu lõpuni oli ta Soome riigiarholoog. — Igas nimetatud ametitest oli ta esimene teerajaja.

Oma teadusliku uurimistöö algas J. R. juba üliõpilasena, esialgu ajaloolisi, koguni keeleteaduslikka aineid käsitades. Esimesena J. R-i uurimistöona oli kodukihelkonna kirjeldus (Kertomus Maalahden pitäjstä 1865). Selle järele laienes uurimisala esialgu Põhja-Soome päale, kronoloogiliselt kesk- ja nüüdisaja piirides püsides (Korsholman linna ja lääni keskajalla, 1869; Tavoista ja Kielimurteesta Ylivetelin pitäjässä, Suomi 1870). Kuid varsti jõudis põhjalikkust taotlev uurija otsusele, et oma maa ja rahva haridusloo sügavamaks mõistmiseks peab uurimistöö algamaselle kõige vanemist mälestusist, s. o. ainelisist muinasjäänusist. Kui kirjutatud allikad ja rahvasuu uurija ees tummenevad, siis peavad kivid ja killud terava uurija pilgu all mõnegi teate vestma kodumaa hariduskätki kohta!

Sellele seisukohale omis muinasteaduslikuis uurimistöis asudes, Põhja-Soomes kaevamisi ette võttes, jõudis aga J. R. varsti ennast päale sundivale otsusele, et oma maa muinashariduse täielikumaks arusaamiseks peab seda võrdlema sugulas- ja naabrirahvaste ainelise muinaskultuura vormidega, mille kaudu kas nende geneetilist ühtkuuluvust ehk vastastikkuseid kultuuralisi mõjuavaldusi saab kindlaks teha, paremil juhtumisel koguni kronoloogiliseltki — nimelt kui mõne võrreldava kultuura vanuse, selle alguse ja lõpu kohta enam-vähem täpikäälseid teateid on, nagu Ida ja Vahemere igivanul haridusmail, inimkonna nüüdisaja hariduse kätkis. Mitte ainult praeguse kultuura pole me Muinas-Hellase kaudu Idamailt pärinud, vaid ka teenäitajad selle Põhjamaile laialilagunemise aja kindlaks määramiseks — küsimus, mille lahendamiseks Aspelini juhataja, juba eespool nimetatud Rootsi riigiarholoog Dr. O. Montelius kõige rohkem on kaasa mõjunud.

Et J. R. Aspelini muinasteaduslikud huvid ja uurijaanded mitmes ajakirja artiklis ja tegelikul uurimistööl olid avaldunud, õnnistus tal 1871. a. Soome valitsuse ja Helsingi ülikooli poolt toetust saada pikema uurimisreisi jaoks,

pääasjalikult Põhja- ja Ida-Venemaa museumitesse. 1872. aastal võttis Aspelin ise rea hauakaevamisi mitmel pool Venemaal ette, kus varemini Soome-Ugri rahvaid oletati asunud. Ka käis ta Skandinaavias, Saksa, Leedu, Poola ja Ungari-museumites, et võrdleviks otsusiks aineid koguda.

Nende laialiste eeltööde viljana ilmus 1875. a. esimene ja senni viimane täielisem ja üksikasjalisem ülevaade Soome-Ugri muinasteaduse kohta — Aspelini doktori väite-kiri „Suomalais-Ugrilaisen Muinastutkinnon Alkeita“. See teos sisaldab eneses ühtlasi esimese katse kõike seda laialist ja mitmekesisist ainekku kindlause territoriaalis-rahvuslikuisse ja ajalisse rühmisse liigitada, lähtekohaks võttes O. Monteliuse kindlaks määratud muinasteadusliku kronoloogia Läänemere maade jaoks; võrdleva muinasteaduse uurimiste tagajärjed selgitavad ja täiendavad ses küsimuses võrdleva keeleteaduse otsusi varasemate Germaani, Leedu ja Slaavi laensõnade kohta Lääne-Soome keelis (Thomsen, Setälä), nimelt et meie ajaarvamise esimesil aastasadul Läänemere idakallastel mingi Germaani tõugu rahvas asus, kellega Ühis-Soome rahvas, idapool asudes, kokkupuutumisesse tuli, samuti nähtavasti lõuna pool asuvate leedulastega, kuna slaavilased alles omil esimesil ajalooliselt tuntuil asupaigul viibisid, Karpaatide põhja küljel ja Visla ülaosa mail.

Olgugi praeguse aja kohta saatuslikult vananenud ja puudulik, osalt tüpoloogilise, vormiliikide uurimismetoodi äärmise peenenemise tõttu viimasil ajal, osalt uurimisala määratuma laiuuse tõttu, mis juba iseenesest on omane takistama teravamate tüpoloogiliste tähelepanekute tegemist, pääasjalikult aga määratuma uute ainete kogumise tõttu selle teose ilmumisest mööda läinud 40 aasta kestes — siiski on „Suomalais-Ugrilaisen Muinastutkinnon Alkeita“ lähtekohaks olnud praegusele Soome muinasteadlaste põlvele — Aspelini õpilastele ja kaastöölistele (H. Appelgrén-Kivalo, A. Hackman, J. Ailio, J. Rinne, H. J. Heikel, K. Soikkeli, S. Pälvi, A. M. Tallgrén j. t.) nende muinaskultuura eri ajajärkude uurimisel, krooniliselt ja territoriaalselt mitme võrra kitsamis raamides. Et täpikäsem uurimine mõnel korral enam kui kümme korda suurema ainekku põhjal mõnegi Aspelini üleüldiselt tehtud otsuse maksvust kitsendab, on loomulik.

Mingisuguseks illustreerivaks pildiatlassiks ja eelmise uurimistöö mõtete konspektiks võib pidada J. R. Aspelini toimetatud, Soome valitsuse kulul välja antud soome-prantsuskeelist „Muinasjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta —

Antiquités du Nord Finno-Ougrien“, 5 osas (Helsingis 1887, 78, 80 ja Peetrilinnas 1884). See sisaldab eneses ühtekokku 2187 pilti eriajajärkude tüübilisemist muinasmälestusist ühes lühikeste, ülevaatlikkude seletustega eriajajärkude kohta; Eesti rauaaeg (uuem) on ses teoses edustatud 97, Liivi rauaaeg 116 pildiga; Läänemeremaade varem, Germaani rauaaeg on edustatud 150 pildiga, bronksaeg kõigest 2 ja kiviaeg 6 pildiga. — Kõrvalmärkusena olgu tähendatud, et nimetatud pilditeose puulõiked E. Jakobsoni töö on, kui ma ei ekski, siis C. R. Jakobsoni venna.

Nimetatud teose viimase köite ilmumise aastal, 1884, pühendas J. R. Aspelin, tol korral muinasteaduse professor Helsingi ülikoolis, Odessa arhäoloogilisele kongressile väikese vihu „La Rosomonorum gens et le Ruotsi“, milles ta võtab sõna tuttavas vaidluses Vene riigi asutamise küsimuse kohta. N. n. „normannistide“, s. o. Vene esimeste vürstide Skandinaavia algupära tunnustavate teadusmeeste väidete toetuseks esitab Aspelin seletuse, et tuttava Ida-Gooti ajalookirjutaja Jornandese „Rosomones“-nimeline rahvas sama olnud, kellele ühissoomlased juba muinasajul „Rootsi“ nime annud, vrdl. Vene „Русь“; Aspelin peab võimalikuks, et see rahvas koguni Läänemere idakallastel asus. — Vene riigi asutamise küsimuse kallal on J. R. Aspelin nähtavasti hiljemini juurelnud. Alles mõni nädal enne surma pidas ta Helsingis Muinasmälestusühistuses ettelugemise, milles ta Kalevalas ja rahvalauludes mõnd näpunäidet arvas selle kohta nägevat, et Soomest kord Venemaale julgeid õnne ja vabaduse otsijaid on rännanud (vrdl. „Üks neist veeres Venemaale“, Kalevipoeg I, 87), kelle arvele vahest ehk Vene riigi asutamiseki võiks kirjutada, kui edaspidine küsimuse arvustav uurimine seda lubab! —

1885. a. pakkus J. R. Aspelin omas teoses „Suomen asukkaat pakanuuden aikana“ senniste uurimiste põhjal rahvaliku pildi selle üle, „kuidas Soomes vanast elati.“

Aspelini teaduslik tegevus ulatas koguni üle Soome-Ugri rahvaste rajadegi, rahvusvahelise muinasteaduse aladele. Tema õhutusel ja tegelikul juhatusel saatis Soome Muinasmälestusühistus (Suomen Muinaismuistoyhdistys) 1887.—1889. a. saatkonnad teadusmehi Mongooliasse ja Lõuna-Siberisse säälseid kivist kirjutusi koguma: nende põhjal kirjutas Aspelin 1887. a. Stokholmis peetud orientalistide, idamaateadlaste kongressile „Inscriptions de l'Jénissei“-nimelise seletuse küsimuse kohta, kuna suurem osa leitud kivist kirjutusist Soome-Ugri Seltsi poolt 1890. a. avaldati

(Inscriptions de l'Orkhon). Aspelin lootis neis salapärasis kirjutusis teateid leidvat Soome-Ugri rahvaste esivanemate ehk vähemalt nende sugulaste kohta, kuid mõni aasta hiljemini näitas nüüdisaja suurem keeleteadlane, Kopenhageni ülikooli professor Vilhelm Thomsen, et need kirjutused Muinas-Türgi keeli on (v. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne V, 1894—6: Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées par Vilh. Thomsen).

Oleme nimetanud Aspelini tähtsamad teosed. Pääle nende avaldas ta terve rea kirjutusi kodu ja väljamaa teaduslikuis ajakirjus ja rahvusvaheliste muinasteadlaste kongresside aruandeis. Pääle muinasteaduse harrastas ta iseäranis genealoogilisi ja kunstiajaloolisi uurimisi, iseäranis viimasil ajal.

Vahest ehk mitte vähem tähtis, kui puhta teaduse edendamine, pole Aspelini tegevus muinasteaduslikkude huvide õhutajana, rahva harituma osa korraldajana muinasteaduslikkude huvide aateliseks ja aineliseks toetamiseks. Ühes oma hiljemini noorelt lahkunud sõbra, ajalooteadlase K. A. Castréniga asutas J. R. Aspelin 1871. aastal Soome Muinasmälestusühistuse, mille kirjatoimetajaks ta oli pääle asutusaasta veel 1874—1885 ja siit pääle esimeheks ja auesimeheks, olles kunni surmani ühistuse hingeks. Rikkalikud, kümneteni tuhandeteni ulatavad on need muinasteaduslikud ja kultuuriloolised kogud, mis J. R. Aspelini õhutusel on kokku kantud.

Suurelt osalt oli J. R. Aspelini teenus seegi, et Soomes muinasmälestusi süstemaatiliselt hoidma ja seadusandlikult kaitsma hakati. Aastal 1883 kinnitas maapäev sellekohase seaduse ja a. 1885 asutati Soome riigiarhäoloogi amet, millele J. R. Aspelin koguni oma professoritegevuse ohverdas, lootes ametlikuna muinasmälestuste valvajana kõige rohkem omal erialal võivat korda saata. Ses pettus ta aga nähtavasti: tegelik, tihti väikeasjaline muinasmälestuste kogumine ja nende hoidmise korraldamine neelis J. R. Aspelini vaba aja ja energia ära, mille tõttu puhas-teaduslik tegevus pääle 1885. a. igatahes kiratsema jäi. Nagu J. Jungi „Muinasaja teadus eestlaste maalt I“ eeskõnest (lhk. 10—11; kirjutatud nähtavasti Aspelini enese kirjade põhjal omale sõbrale) näha, on igatahes seegi asjalu ta meeoleu kihvtitanud, et ametliku muinasteadusliku toimekonna liigeteks inimesi valiti, kes arhäoloogiliste teadmiste puudumise tõttu kasuliku nõuandmise asemel tihti riigiarhäoloogi tegevust takistasid. Ta pidi igatahes täidesaatmata jätma omad laialised kavatsused muinastea-

duslikka uurimisi Soome-Ugri rahvaste asumisaladel ulatada kuni nende rahvaste nüüdisaja haridusjärje kirjeldamiseni ja selle kaudu ühendava silla luua muinasteaduse, s. o. esiajaloolise rahvateaduse ja nende rahvaste praeguse kultuura uurimise vahele (Muinasjäänöksiä I, lhk. VIII). Vahest oligi see nooruse vaimustuses tehtud kavatsus liiga laialine ja raskesti täidetav ühe inimese jõudude jaoks, olles saavutamatuks ideaalina praeguselegi uurijapõlvele.

Et Aspelini tegevust väljaspool tema kodumaadgi hinnati, näitab seegi, et ta suure hulga väljamaade seltside auliige oli, muude seas Vene Keiserliku Muinasteadusliku Seltsi ja Prantsuse Akadeemia (Officier d'Academie); 1896. a., Ungari riigi olemasolu 1000-aastase juubeli puhul valis Budapesti ülikool kadunu omaks audoktoriks.

Meilgi on põhjust J. R. Aspelini elutegevust tänutundega meele tuletada. Oli ju tema see, kes Eestigi muinasteadusele oma tegevusega hoogu andis, Jaan Jungi tööle vaimustas, teda juhatas ja õpetas. Aastal 1880 ja 1881 oli kadunu meie maal õpireisil, töötas Taaralinnas, Tallinnas, Kuresaare, Riias ja Miiitavi muuseumides ja võttis augustis 1880 ühes oma abilise stud. hist. (praegune Dr. hist.) Hjalmar Appelgréni ja Jaan Jungiga Hallistes (Sammaste külas, Tarul) ja Karksis (Taugas) vanade kivi-varemete kaevamisi ette. Oma enne mainitud teose eeskõne esimesel leheküljel jutustab Jung, et Aspelin temale oma 5-kõitelise „Muinasjäänöksiä“ kinkinud, millest nähtavasti Jungi muinasteaduse vastu ärganud huvi märgatavat õhutust sai. „Sellest saadik jäi meie vahele sõbralik ja teaduslik kirjavahetus.“ — Kõrvalmärkusena olgu tähendatud, et J. Jung sai hiljemini Aspelinilt oma „Muinasaja teaduse“ jaoks terve hulga klisheesid Baltimaade muinasasjade piltidest, mida J. R. varemini omis teosis oli avaldanud.

Ka meie maa sakslastest muinasteadlastega oli kadunu hääs vahekorras, iseäranis selleaegse kodumaa teaduslikust uurimisest tõsisemalt huvitatud Eesti Õpetatud Seltsi kaudu, kus ta auliige oli, nagu hiljemini Eesti Kirjanduse Seltsiski.

J. R. Aspelin oli üks neist vähestest külalistest, kes Eesti rahvusliku iseteadvuse esimesi rõõmuhõisikeid esimesel Eesti laulupeol Taaralinnas 1869. a., võis kaasa elada (v. Hunfalvy Pál, Utazás a Balt-tenger vidékein I, lhk. 194). Jannsenite perekonnaga oli J. R. Aspelin pärastpoolegi hääs tutvuses, olevat koguni Koidulas omal ajal enese eluseltsilise ideaali näinud, kes aga siiski temast kaugemale jäi; hiljemini kosis Aspelin daanlase Anna Nielsenini.

Kui suure huvitusega noor Aspelin Eesti asjadest tol ajal sisemiselt osa võttis, näitab üks kiri Koidulale (v. Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus I, lhk. 361—3), milles õige tuliselt igasuguse venestuse ja saksastuse mõtte kadu, koguni sakslaste eestistumist ette kuulutatatakse ja õige ägedalt rahvakeelseid kõrgemidki koole nõutakse. Koidula kirjutab selle puhul Kreutzwaldile: „On see kurb või on see naljakas, et seal üle mere meie tulevikust enam osa võetakse, kui siin oma kodu.“

Kümme aastat hiljemini, Tallinna laulupeo aegu 1879. aastal tahtis Aspelin üht kümneaastast Eesti poisikest enesele kasupojaks, et sellele Soome haridust anda ja teda siis hiljemini Eestisse oma rahvast uurima ja valgustama saata. Seegi kavatsus jäi selleks, kuid poisikese südame langes ometi säde, mis teda hiljemini Taaralinna ülikooli lõpetamise järele Helsingi ülikooli ajas, kus ta pärastpoole esimesena ja senni kahjuks viimasena doktori nime Eesti folkloori uurimise alal omandas... Kallaste perekonnaga on kadunu alati kõige paremas vahekorras olnud, Eestis käies sääl kõige parema meelega viibinud, nagu ta abikaasa ühes erakirjas tõendab, saadetud proua Aino Kallasele selle aasta juunikuul.

J. R. Aspelini taolist Eesti muinasaja uurijat pole aga senni veel mitte ilmunud!

V. Ernits.

Arvid Genetz.

Soome teadusemeeste hulka on halastamata surm öösi vastu 4. maid s. a. (uue kalendri järele) külaliseks astudes endise keeleteaduse-professori ja senaatori Arvid Genetzi siit ilmast ära kutsunud.

Soome rahvas, keel, kirjandus, kirik, kool, karskuseliikumine, sugukeelte uurimine — kõik kaebavad ta lahkumist, sest igal nimetatud alal ajas ta nähtavaid vagusid ja vaevalt võib loota, et üks isik alustatud tööd nii pea jaksab jätkata.

Arvid Genetz sündis Soome rahva keskel Karjäläs 1. juulil 1848 Impilahel, kus ta isa kroonu ülevaataja ametit pidas. Koolis käis ta Helsingi rootsikeelses lüseoos, kuid see lüseo ei jaksanud võõra keele peale vaatamata noore õppija soomemeelsust lämmatada; nagu mõni muugi.

selle kooli õpilane, lahkus noor Genetz sellest agara soomlasena. 18 aasta vanuses sai ta üliõplaseks, 1871 filosoofia kandidaadiks. Keeleteadust hoolsalt edasi õppides jõudis ta 1877 niikaugele, et Helsingi ülikoolis oma väitekirja „Lautphysiologische Einführung in das Studium der westfinnischen Sprachen“ võis kaitsta ja selle järele doktori-kübara pähe panna. Tähtsa töö jaoks käis ta mõnda korda Soome sugurahvastelt aineid korjamas. Vaevalt oli ta kandidaadiks saanud, kui ta ju M. A. Castréni ja A. Ahlqvisti rada läks rändama. Vaevalisi teekondi võttis ta keelesaaduste kättesaamiseks sugurahvaste keskel ette. Aunuses ja Arhangeeli kubermangus käis ta 1871 ja 1872, Vene Lapimaal 1876, Ungaris 1878—1879, Ida-Venemaal 1887, 1888 ja 1889.

Eestimaal ei ole ta minu teades pikemalt keelt uurimas käinud, aga ometi oli ta Eesti keele hästi ära õppinud, oskas seda ilusaste kõnelda ja kirjutadagi. Omal ajal arvas ta võimalikuks ühist Eesti-Soome kirjakeelt luua. Selle mõtte teostamise eest astus ta nooremas eas vähemalt korra, nagu ise kuulsin, keeleteadlaste koosolekul südikalt platsi, kuid ettepanek ei leidnud vastukõla: keeleteadlased vastasid, et mida aeg ja olud lahutanud, seda juba võimata on kunstlikult kokku sulatada, ehk sulatisest tekiks esperanto sarnane keel, tuttav ainult õpetlastele, ilma rahva sügavamatesse ridadesse pääsmata. Hiljemal ajal märkas Genetz vist isegi Eesti-Soome keele kokkusulutamise võimatust ja ei esinenud enam noorema ea unistustega, ikka sügavamine Soome sugukeelte iseloomu avaldustesse tungides. Mitme sugukeele kohta valmistas ta pikemad uurimised, millest mõni Saksa keeles ilmus, teised aga Soome keeles. Ta Koola Lapi keele sõnaraamat sai Soome Teaduseseltsilt selle 50-aastase juubeli puhul auhinna.

Esiotsa ei võinud Genetz täieste teadusele anduda, vaid pidi praktilist koolitööd tegema. Esmalt õpetas ta Soome ja Rootsi keelt Helsingi Soome tütarlastekoolis, pärastpoole, 1877, nimetati ta Hämeenlinna normalilüseo lektoriks. Siin kirjutas ta peale muu oma rohkestest tarvitatud Soome keele õpetuse „Suomen kielen oppikirja“ ja lühikese Rootsi-Soome sõnaraamatu.

Kui karskuseliikumine Soomes 1883 uut hoogu võttis, astus alati karskust edendanud Genetz Hämeenlinnas liikumise etteotsa, lüseo ruumidesse kohalikka elanikka nõupidamisele kokku kutsudes. Nii tekkis juba 1884 esimene Hämeenlinna karskuseselts, ülepea neljas Soomes; sinna seltsi jäi Genetz Hämeenlinnas viibimise aja lõpuni juhatavaks hingeks ja õhutajaks. Hiljemine Helsingis profes-

soriametis ja viimaks maavalitsuses olles aitas ta karskuseaadet edendada. Kui ülemaal pool karskuseliikumist kahjulikuks peeti, oskas Genetz asja õiget seisukorda seletada ja liikumise edendamiseks maavalitsuselt isegi abiraha muretseda.

1891 pääsis Genetz Hämeenlinnast Helsingi ülikooli Soome keele ja kirjanduse professoriks. Kui kaks aastat hiljemine Soome-Ugri keelte uurimisele iseäraline õpetool määrati, valis Genetz enesele selle uue professori ameti, Soome keele ja kirjanduse õpetamist ja uurimist oma endisele õpilasele professor E. N. Setäläle jättes. Professorina olles pääsis ta varsti Suomalaisen Kirjallisuuden Seura esimeheks, missugust ametit ta 10 aastat pidas. Professoripõlves võttis ta osa maapäeva töödest, piibli ümberpaneku läbivaatamise komitee tegevusest ja paljuist muist ülesannetest.

Enam-vähem lõppes teadusline töö, kui tuttav keeleuurija ja üleüldiste asjade edendaja 1901 Soome senaatoriks nimetati ja kiriklikkude asjade ning koolide eest hoolitsemine temale usaldati. Senaatoritöö nõudis nii palju aega, et Genetz endiste tööde jätkamisest enese pidi vabastama. Kõike jõudu uuele ametile pühendades katsus uus senaator Soomele, nimelt aga Soome kirikule ja koolile võimalikult rohkeste kasu saata, kuid paraku olid ta tegevusele pea piirid pandud. 1905. a. tuulepööris sundis Soome senise senati ühiselt lahkuma ja valitsuse uute jõudude kätte jätma. Sel puhul lahkus tahes ehk tahtmata ka Genetz senatist ja suuremalt osalt Helsingistki, et maal Lohjal vanusepäivi mööda saata.

Senat kiskus õpetlase teadusealalt. Loodeti, et puhkusepalgale pääsnud tegelane maal uue jõuga hakkab teadusetööd tegema, kuid viimised 10 aastat avaldavad ometi vähe suure tegevuse tagajärgi. Nähtust võib halvenenud tervisega seletada: vaba mehe põlves ilmus endisest väsimata tegelasest veel selle varjukuju. Isegi ta kannel, enne nii elav helisema, vaikis sel ajal. Nooremas eas esines õpetlane Arvi Jännese nime all luuletajanagi. Ta „Herää Suomi“, millele E. Genetz kohase viisi komponeeris, on Soome rahvalauluks saanud, ta „Väinölä lapsed“ on kahes eestikeelses tõlkes ilmunud. Eesti keelest on ta Soome keele ümber pannud „Eestlane olen ja eestlaseks jään“, Piirikivi „Kääpa jõe jääminek“ ning „Üksinda pean võõrsil rändama“ ja Koidula „Sügised mõtted“.

M. J. Eisen.

Theodor Altermann †.

Vaimliste väärtuste poolest inimeste ühiskonnas välja paistvamad isikud ei sünnita rida, mis soldatite väerinna sarnane oleks, kuhu iga langeva asemele teist langenu koha täitjaks võib saata. Vaimliste väärtuste looja on individualiteet — ja selle aset ei saa täita, tema koht jääb paratamata tühjaks.

Eesti andeliste näitlejate õredas reas oli Theodor Altermann niisugune individualiteet. Ta lahkus oma tee algul, ja kes „Estoonia“ näiteseltskonda esinemas näeb, see tunneb, kui suur see tühi koht on. Altermanni aset ei või teine täita; võivad teised andelised näitlejad ilmuda, aga need pakuvad midagi muud, mitte seda, mida kadunud „Estoonia“ näitejuht ja tähtsam näitleja pakkus.

Theodor Altermann sündis 1885. a. Kose kihelkonnas Ristil ja kasvas seal oma onu Lukki perekonnas üles. Esimese hariduse sai ta kodus, nimetatud perekonna koolipreililt, õppis muu seas Saksa keele seal õige hästi kätte. Kolmeteistkümne-aastaselt astus ta Tallinna linnakooli ja lõpetas selle, heade annete tõttu, 16-aastaselt. Koolis käies astus ta sagedaste pidudel näitlejana üles ja äratas tähelepanekut. Linnakoolist lahkudes tuli „kutse“ peale mõelda, et ülespidamist teenida (Eesti teatrit ei olnud veel nii hästi kui olemaski). Altermann õppis raamatupidamist, sai esite mõisnikkude „Genossenschaft-Vereinis“ koha ja oli hiljemine Järve „Virulase“ juures äriliselt tegev.

Samal ajal hakkas ta ühes P. Pinnaga avalikka näitemängu-õhtuid toime panema ja mängis juba hea eduga suuremaid osasid. 1906. a. pani ta ühes A. Trilljärve, P. Pinna, A. Johannsoni ja A. Kuuskmanniga „Estoonias“ alalise teatri käima ja pühendas enese nüüd täieste näitelavalisele tegevusele. Algas Eesti näitleja elu; tuli alatasa uusi, suuri osasid ära õppida, mitu korda nädalas näitelaval esineda, pea igapäev proovil käia, sagedaste ka näitemängu juhatada. Ühest küljest käis see tervise peale ja andis, teiseks, õige vähe võimalust kunstiliseks täiendamiseks. Sellepärast jättis Altermann viie-, kuue-aastase töö järele „Estoonia“ ja läks Saksamaale; seal oli ta aastat poolteist Essen ja Düsseldorfis teatrites tegev, vahetevahel Berlinis ja teistes teatrilinnades kuulsamaid näitlejaid vaatamas käies. Siis kutsuti ta uude „Estooniasse“ näitlejaks ja näitejuhiks, kus ta täie jõuga kõigest 1913./1914. a. hooaja tegev sai olla. 1914. a. teisel poolel ei saanud ta hääleorgaanide haiguse pärast enam osasid mängida, täitis aga veel näite-

juhi kohusid, kuni haigus ta 19. märtsil 1915. a. kõige paremas meheas — 30. eluaastas — hauda viis.

Altermann oli üks päikesepaistelitest iseloomudest, üks neist, kes soojendab, kelles ei ole dissonantsi, pessimismusehoogusid, enesega ja ilmaga rahulolematuse tuuli ja kahtluste tormisid. Sellega on osalt seletatav tema nõiduv mõju teatrisaalis, inimeste suures hulgas, kes ikka päikesepaistet rohkem armastab kui pilvi ja tormi. Sellega on ka seletatav vahest lahkumine publikumi otsuse ja arvustuse vahel, sest praeguse aja arvustajagi on enamaste kahtluse, otsimise, juurdlemise ja ironiseerimisega nii läbi imbunud, et kokkukõlaline sagedaste temale vananenud, igav, liiga arusaadav ja „populäärne“ tundub olevat; tunktakse suuremat rahuldust dissonantsist ja otsimisest, kui kokkukõlast ja saavutustest.

Altermann tegi enesest, mis võis, ja mis tema võimist väljaspool oli, see ei vaevanud teda; ta ei tahtnud võimata „imet“ tabada ega tunnud sellepärast ka pettumusi. Tema elu oli vaeva- ja töörikas, aga sisemine optimismus ja publikumi rahulolemise ning kiituse kiired soojendasid teda selle juures ja ergutasid edaspidisele tööle.

Ta algas oma näitelavalist tegevust Saksa eeskujude koolis käies, nii head kui need eeskujud tol ajal Tallinna teatris võisid olla. Väärtuslike kõrval võis mõndagi ebaäärtuslikku omandada, seda enam, et alatise üleliigse „musta töö“, osade äraõppimise juures aega ei olnud omandatavat ja järeleaimatavat arvustades võtta, pealiskaudset tõsisest lahutada. Sellepärast nägimegi esimesel ajajärgul Altermanni juures rohkest vana kooli omadusi: paatost, retoorikat, üleliigset armsust, sentimentaalsust jne. Väljamaal viibimine ja sealsetes tähtsamates teatrites moodsate eeskujude vaatlemine ei olnud ainult kooliks, kus puuduvat juure võis omandada; seal õpiti ka paljust senisest lahkuma ja paljust senistest väärtustest loobuma. Kõige küpsemana esines Altermann meile pikema väljamaal viibimise järele 1913. aastal ja 1914. aasta esimesel poolel; selle aasta teisel poolel oli veel ainult tema juhatavat kätt tunda; haigus ei lasknud teda enam osades esineda.

„Estoonia“ kaotas Altermanni surmaga näitejuhi ja tähtsama näitleja.

Kuidas rahvas Altermanni hindas, see tuli tema haudaviimise puhul avalikuks: vaevalt on Tallinn ennem niisugust hiigla-matuserongi näinud, kui see oli, mis kadunud tema viimasele puhkepaigale saatis.

Ed. Hubel.

Kodumaa kirikute ehitamine.

M. J. Eisen.

4

Ristikoguduse alg-ajal sulasid Rooma riigis kirik ja haud nagu üheks mõisteks kokku. Vanad kirjanikud Eusebius ja Chrysostomus nimetavad kirikuid tihti lihtsalt haudadeks (coemeteria, tafoi). Kiriku ehitamisel keerleb esimesel ajal peaharutus „krypta“ ehk küsimuse ümber: kudas ja kust võib saada tarvilikku ja sündsat ruumi hauajaoks, kuhu märtri keha hingama panna? Kirikut ilma märtri hauata ei võidud mõteldagi; see oli just kõige tähtsam kiriku osa (Diepolder, Der Tempelbau der vorchristlichen und christlichen Zeit, lk. 111). Kirikutesse ehitati iseäralik väike ruum märtri surnukeha jaoks. Aja jooksul jäi märtrisurm haruldaseks; iga kirik ei saanud selle tarbeks ehitatud tühja ruumi enam surnukeha. Sellepärast lepitakse märtrite jäänustega, reliikviatega, mis niisama kui märtrite surnukehad pühakojale kaitset ja just kui suuremat õndsust peavad andma. Ehitatavatesse kirikutesse katsutakse reliikviaid muretseda. Ristiusu jõudsal väljalagunemisel ja rohkel kirikute ehitamisel lõpevad pea õiged reliikviad. Soovitava aine puudusel algab sahkerdajate poolt võltsimine. Nii muretsevad sahkerdajad pühakodadele kümnete kaupa Kristuse ristil kantud kuubesid, sadade kaupa Kristuse risti naelu, koormate kaupa ristipuu tükka. Järeletegemise peale vaatamata ei jätkunud kõigi maade kirikute jaoks Kristuse reliikviaid. Pühad isikud, märtrid, astusid appi. Vagad hinged leppisid märtrite reliikviatega. Iseäranis kõrges lugupidamises seisid märtrite luud-kondid. Neid katsus iga kirik, kui kuidagi võimalik, enesele muretseda. Kuid konta ei sobinud nii avalikult nähtavale panna kui Kristuse kuube, risti naelu, ristipuu kildusid jne.; need pandi kiriku müüri sisse, seega seintele kinnitust ja Issanda hoonele enesele kaitset lootes. Kiriku omandatud märtri luudega sai püha koda enesele ühtlasi sellesama märtri nimegi. Niisugused ehituse ajal toodud nime järele kellegi püha mehe luud, tõepoolest kuskilt kätte saadud ja sisse müüritud luud ilmuvad meie päivil siin-seal kiriku müüridest päevavalgele. Rahvas tunnistab neid sisse müüritud Jaani, Jaagupi, Peetri jne. luudeks, kuna nad tõepoolest ju ehituse ajal kellegi püha isiku luude pähe kiriku seinale pandud tundmata isiku luud on.

Lõpuks veel korra tarvis esimese ristikoguduse „kryptat“ meele tuletada. Nagu näha, elas selle mälestus kesk-

ajalgi edasi, vähemalt varustati siin- ja seal kirikutesse isearalik väike ruum, kui ka mitte enam märtri jaoks. Tallinna Niguliste kirikus, näituseks, on müüri sees kongisarnane ruum, uks ees. Sinna kongi pandi katoliku usu ajal patukahetsejaid ehk aga ka trahvi kandvaid isikuid (Hansen, Kirchen und Klöster Revels, lk. 17). Haapsalu lossikiriku müürist leidub suurem õõnsus, õnarus. Ses õõnsuses seisnud vanaste hõbedane puusärk, viidud aga hiljemine sõja ajal sealt ära (Russwurm, Das Schloss Hapsal, lk. 7). Sarnaseid õõnsusi oli ehk veel muude vanade kirikute müürides. Pärastpoole müüriti vist mõni neist kinni, selle järele kui sinna vahel ehk kirikust kuskilt välja tulnud luid oli pandud, kui sinna ka surnukeha ei müüritud.

Mis meie kodumaa kirikutest ütelda, pean eelnimetatud näpunäiteid tähele pannes tunnistama, et suurt hulka sissemüürimisi tingimata luuleehteks tuleb arvata, kui ka rahvajutud sissemüüritud isikuid nimepidi nimetagu, nende sissemüürimise-kohta näidaku ja sissemüüritud isikute luude leiust teadku kõnelda. Paraku on teated kirikute müüridest leitud luude kohta liig puudulised. Peaaegu üheski sellekohase jutu üleskirjutuses pole tähendatud, millal neid luid leitud, kas ainult luid ehk kogu luukere leitud, missuguses seisukorras luud leitud, kas luud üksikult ehk hulgaviisi sisse müüritud jne. Kõik niisugused teated võivad küsimuse valgustamiseks tähtsaid näpunäiteid jagada. Kus aga niisugused näpunäited puuduvad, ei tohi veel milgi kombel rahvajuttu tõeks pidada, vaid luule teguritega arvamine kipub vägise külaliseks. Hanila kirikust leitud luude kirjelduse järele võiks peaaegu oletada, et sealt sissemüüritud luukere välja tulnud. Aga ühtlasi teatatakse, et Hanila kiriku lae pealt altari kohalt ristõlvi kõrvalt liivast kiriku ehitaja, ehituseaegse õpetaja ja veel kellegi kolmanda isiku luud leitud. Ehk oli alla müüri sisse altari paremal küljel sissemüüritud isik sedasama seltsi luude järelejätja. Ega see veel tõsist sissemüürimist tunnista, kui kirjutatakse, Pärnu-Jaagupi kiriku laelt ja võlvide sügavusest tulnud väga palju luid päevavalgele. Ehk jälle, et Suure-Jaani kiriku alt ja keldritest hulgakaupa luid välja toodud, vaatamata selle peale, et rahvas laseb paavstiusu preestrid tütarlapsi elusalt müüride vahele surema saata. Niisama vähe tunnistab tõsist seintesse sissemüürimist mõne luu leidmine. Pärnu-Jaagupi kiriku Türga neitsi küljekont on tõepoolest valaskala kont. — Paistu kirikus vahemüüri 1860. aastate lõpu poole lõhkumisel müüri õõnsusest leitud luud-kondid tunnistavad, et

neile see õõnsus sinna valmistatud, ilma et keegi elusalt oleks sisse müüritud.

Kirikute müüridest, keldritest, võlvide ja põranda alt ja lae pealt leitud luud andsid luulele põhjust sissemüürimisest sealgi kõnelda, kus seda enne luude leidu ei tuntud. Igalpool ei nõudnud luule jutu tekkimiseks luudegi leidu, nagu Tartu kirikute sissemüürimised tunnistavad. Meie põlve ajal esimest korda ehitatud kirik saab doomkirikuga ühesuguse au vääriliseks: mõlemate seinu hoiavad müüridesse elavalt maetud isikud ühteviisi püsti. Doome varemetest võiksime sissemüürimist veel maksta lasta, aga Peetri kirikust! Siin astub luule ju käega katsutavalt päevavalgele.

Kui ma ka eestlaste kodumaa 46 kiriku kohta teateid leidnud, nagu oleks kirikute ehitamise ajal ehituseohvritena kõigisse neisse elusaid isikuid müüritud, kahaneb tõepoolest kirikutesse müüritud isikute arv miinimumi peale kokku, jääb kindlate teadete puudusel isegi küsitavaks, kas kuhugi Eesti kirikusse elusalt ülepea isikuid müüritud. Sissemüürimise võimalust ei tohi meil salata, 13., 14., 15. aastaja ebauusk avas sellele ukсед ja aknad, kuid praeguste teadetega ei või elusate isikute sissemüürimist Eesti kirikutesse dokumentlikult tõeks tunnistada. Teine lugu müüritud Rii Jakobi kirikuga ja mitme linna lossiga, kust selgeid sissemüürimise märka leitud. Arrashi kirikus võis sissemüürimine alles peale isiku surma juhtuda. Kindel igapidi, et kirikutesse paavstiusu valitsuse ajal inimesi müüriti, küll elavalt, küll surnult, viimseid veel evangeeliumiusu esimesel ajal. Rahvaluule on ses tükis kirikutele liig ohtraste armu üles näidanud. Edaspidiste luudeleidude ajal kirikutest tuleks kindlaste nende seisukorda ja olekut täielikult üles tähendada, et selle najal määrata, kas luud juba ehituse ajal seinu müüritud ehk alles hiljemal ajal.

Katsed kirikuid hävitada.

Ristusmeie maale toomiseni tagasiulatav esimeste kirikute ehitamine seisab ühenduses, nagu ju varem tähendatud, paganuse poolt avaldatud vaenuga uue usu vastu. Kuulsime takistuste tegemistest ehitamiste algamisel, kuid paganus ei lepi ainult takistuste tegemisega. Ei, ta tahab ka juba valmishitatud kirikuid hävitada. Kui ka hiud kirikuid ehitavad, püüavad nad ise, mingisuguse juhtumise tagajärjel küll mitte oma, siiski seltsimeeste valmistatud

tööd rikkuda. Kirikute ehitaja Tõll tahab Saaremaal Kiidemaal seistes üle väina kiviga Käina kirikut puruks visata. Aga veel enam: poja ehitatud ilusamat Kihelkonna kirikut silmates vihastub Tõll, võtab kivi ja viskab kiviga kiriku torni puruks. Noor Tõll kardab Kaarma kirikule sellesama loo kätte tulevat, õigem — kardab, et isa kiriku ümber lükab; sellepärast teeb ta kirikule ruttu toed ümber. Poolvalmid kirikud Lümandus ja Kassikul purustab Kurit aga täieste ära. Põide kiriku ehitaja muuk lõpetab varemalt töö kui poeg Valjalal; vihastudes püüab isa kirikut ümber lükata, poeg hoiab teisest küljest vastu, ainult torn satub viltu. Peetri kirikus tõuseb ehitajate vahel tüli, kus poeg isa tapab. Olev tahab Riia Peetri kirikut kiviga hävitada, kivi satub ometi Tori jõkke. Leiger katsub Pühalepa kirikut niisama kiviga puruks visata, kuid, nagu tavaliseste, ei satu kivi sihti.

Teisendi järele püüab vanapagan Pühalepa kirikut hävitada. Ülepea esineb vanapagan väga sagedaste kirikute vaenlasena. Alguses avaldas muidugi lihtne pagan viha paganust purustava ristiusu kaugelepaistva sümboliki kohta; aja jooksul moondus pagan rahvasuus vanapaganaks. Vanapagan, teisendi järele Kurit, ei saa mingisugusel põhjusel Karja kirikut lõhkuda, tahab selle eest kiriku ümber nii kõrge mäe ehitada, et keegi kiriku ligi ei pääseks. Kivi tõstes vigastab vanapagan kõhtu; töö jääb pooleli. Kuriti nõu käib Kihelkonna kiriku täieliku hävitamise peale; saunasuuruste kividega tahab ta püha koda purustada, aga kukk ajab nõu nurja. Ülepea peab kukk torni otsas vanapagana alati kirikust eemale peletama; sellepärast pannakse ta kuju enamaste iga torni otsa. Siiski tuntakse juhtumisi, et vanapagan hirmu kuke eest unustades ometi kiriku vastu võitlust alustab. Torma kiriku kukke hakkavad kurjad vaimud esmalt Kivimurrust kividega loopima, pärast Kõnnu külast. — Oleviste kirikut viskab vanapagan Pärnust kiviga. Kivi langeb aga juba Ruilasse maha. — Vooremäelt viskab vanapagan Tartu doomkirikut; kivi satub Ihaste alla Ema-jõkke. — Pärnu kiriku pihta viskab ta Võnnust; kivi satub Taali Võnnu karjamõisa juure maha. — Rapla kiriku pihta heidab vanapagan niisama mehise kivimüraka, see aga langeb Valtusse maha; Valtu kiriku sellevastu purustab ta. — Kuskilt saarelt viskab vanapagan kivi Risti kiriku pihta; viskamisel libiseb vanapagana jalg, kivi langeb paar versta kirikust kaugele. — Tarvastu kiriku kallale kipub vanapagan õõsi. Viskab linguga kivi kiriku pihta. Lingupael katkeb, kivi jookseb kirikust mööda, kirikumäest hulga

mulda kaasa viies. Ettevõtte kordamisel sunnib kukk lau-
luga kiriku purustaja põgenema. Ainult Kilsu kabeli purus-
tab Kalevipoeg või vanapagan kiviga, ühtlasi preestrit
tappes. Kellade helistamine pahandab hävitajat. (Russwurm,
Sagen aus Hapsal № 33.) Ühe teisendi järele heidab vana-
pagan Rõikküla järve äärest kivi Jäärja endise Kadrina
(Saarde) kiriku pika torni pihta; kivi lendab kolm vaksa
tornist mööda, satub Kilingi Lõmsi talu maale maha; sinna
ehitatakse uuemal ajal Saarde kirik. Teise, J. Kangru üles-
kirjutatud teisendi järele esineb Jäärja kiriku hävitaja
koguni saladuslisena, tundmata suurusena. Ühel udusel päeval
tuleb Viljandi järvest pikapäka-vanamees Valumäele, pikk
lingupael käes, kivi lingu otsas. Ise ümiseb: „Nüüd tean,
kus see pika torniga kirik seisab, kelle vari järve mu toa
akna peale paistab. Seda ma ei või kannatada!“ Pöörab
silma järve poole, vilistab. Kange tuulehoog ilmub, pika-
päka-vanamees kerkib korraga hiiuks. Hiiu keerutab lingu
kolm korda ümber pea ja viskab kivi lõuna poole. Ise
hüppab ja kargab hüüdes:

Saatsin kivi Saardele
Pikka torni puutamaie,
Kirikuda kaotama!

Viskamisel vääratab vanamehe jalga, kivi lendab prae-
guse Saarde kiriku ligidale maha. Tuule kiirusel tuleb
vanamees järele, leiab kivi poolest saadik liivakünkast.
Kirikut Jäärjasse otsima minnes sünnitab ta teel allika,
järve, auka, mägesid. Asjata otsimise järele moondab ta
enese viimaks siniseks tuulekeraks, tormab valju kohinaga
põhja poole. Viljandi järve ääre jõudes hüppab järve,
poolitab ühtlasi järve. — Jäärja kiriku vaenlane langeb
niisuguste olevuste hulka, kelle iseloomu raske on ära
määrata.

Katse kirikuid purustada esineb Skandinaavia ja Saksa
hiiude- ja vanapagana-lugudes, kui ka alati kivi viskamisel
pühakoda sihiks ei võeta. Kaks hiiut hakkasid kord oma
osavust näitama. Esimene tahab Riislövi kirikut kiviga
purustada, aga kivi satub enne maha; teine kivi langeb
kaugele kõrvale. Burhave kirikutorni tahab teine hiiu nii-
sama purustada, aga ling katkeb, ettevõtte äpardab. (A.
Kuhn, Norddeutsche Sagen, 335.)

Ka vanapagana kõhu vigastamine leiab Saksa rahva
juttudes vastava nähtuse. Hiiud kargavad mõnda korda
kanges tuhinas üle külade ja tornide. Kirikutorn vigastab

tihti hiiu suurt varvast, mitte vanapagana kõhtu, nagu meil. Varbast voolab palju verd; hiiu peab oma ettevõtte pooleli jätma. (J. Grimm, Deutsche Mythologie I, 452—453.)

Soomes tahab Killi oma ehitatud Raisio kirikut hiljemine kaugelt kiviga purustada. Kivi aga langeb Turu ja Naantali vahele. Seal seisab ta alles praegugi kukkarokivi nime all. (Wallin, Suomen Kansan esihistoria, lk. 69.)

Hiiude abil ehitatud Huittiste kirikut katsuvad hiiud purustada. Õnneks lõhkeb viskamisel kivi mitmeks tükiks, nagu shrapnell. Purustamisepüüde põhjus Huittistes on kiriku kellad: need ei anna hiiudele enam rahu. Soomes esineb, niisama kui Saksamaal, hiiude keskel viha kellade vastu; hiiud neid ei salli. Eesti hiiude poolt on mulle vähem niisugust kellade viha silma puutunud.

Sagedaste püüavad vanapaganad kiva visates kirikuid hävitada. Kyrö kiriku pihta heidetud kivi on kirikust eemal „pirunheittokivi“ nime all praegu näha. Temmekse kirikut ähvardab vanapagana poolt sama hädaoht. Ometi satub kivi paar versta kirikust eemal maha. (Kotiseutu 1912, nr. 5.) Kiva, mis vanapagan kirikute pihta visanud, tuntakse Soomes veel paljugi. Üleüldse näeme, et meil, põhjas ja läänes ühesugused kirikute hävitamise motiivid valitsevad.

Harukorral avaldavad meil inimesed tahtmist kirikut hävitada. Kuusalu kirikust on mulle niisugune lugu silma puutunud. Paganad püüavad kirikut kaotada ehk oma jumaluse templiks teha. Ehitaja Laurits lubab enese parem lasta ära põletada kui kirikut hävitada. Paganad põletavadki Lauritsi ära ja jätavad kiriku seisma. Kuusalu rahvas on osanud kaugelt Roomast 257. a. ärapõletatud Laurentsiuse, kelle nime peale nende kirik pühendatud, Kuusalusse paigutada ja Kuusalus lasta märtrisurma surra. Ka Sausti rahvas lõhub päeval ehitatud kiriku õõsi. (Jung, Muinasaja teadus, III, lk. 51.)

Muidu oleks veel nimetada, et Helmes hiljemal ajal vaenlased — lihtsad inimesed — kirikut ja lossi tahavad lõhkuda, aga ettevõtte ei õnnesta. Viimaks kuulevad vaenlased, ettevõtte minna alles siis korda, kui nad sisse-müüritud naisterahva nime teada saavad. Suure vaevaga täidavad nad selle nõude ja kohe hakkavad müürid lagunema, loss ja kirik langevad neile saagiks.

Sarnast püüet avaldavad vaenlased Tartu doomkirikulegi. Asjata püüavad nad teda purustada. Peale sisse-müüritud isiku kaitseb doomkirikut vaenlaste eest veel

ehituse ajal müüri sisse pandud hõbekrooniga kuju. Aja jooksul leotab vihm kuju kohalt kivi lahti, hõbekroon hakkab paistma, varas viib kuju. Sedamaid kaob müüride tugevus vaenlaste vastu. Vaenlased saavad nüüd kiriku hõlpsaste kätte ja lõhuvad ta varemeteks.

Kõige suuremateks kirikute hävitajateks jäävad ikka sõjad. Sõja püüdeks peame Üksküla kindluse ja kiriku hävitamise katsetki lugema. (Läti Hindrek I, 7.) Sõjad on kirikutest tihti ainult varemehi järele jätnud. Sõdade armsateks sõpradeks seltsivad minugi poolest kivid, mitte küll hiiu ega vanaõeluse kivid, vaid rahvausu piksekivid ehk — ütlen selgelt — väljud. Välgud on palju sagedamine kirikutorna tabanud kui rahvajuttude järele kellegi üleloomulise vaenlase kivid. Vanemad kirikud on, kui mitte rohkem, vähemalt korra piksetule käes kannatanud. Oleviste kirikust on teada, et ta vähemalt 8 korda on põlenud, kuigi mitte iga kord välg seda pole teinud. Viimse korra süütas välg Oleviste kiriku torni 15. juunil 1820 põlema. (Hansen, Die Kirchen und Klöster Revels, lhk. 12.)

Sõjad ja väljud on meie kirikute katkud olnud. Torni toredust, õieti kõrgust püüdsid aastasadade jooksul tornid tihti taltsutada. 18. aastasajast leiduvad tornide mahalangemisest tormide mõjul mitmed teated. 23. novembril 1705 käis üle Läänemaa nii kange orkaan, et selle tõukel Karuse, Martna ja Ridali kirikutornid maha langesid. (Paucker, Estlands Geistlichkeit, lk. 296; Inland 1847, nr. 15.) Mihkli kiriku torni purustas torm 19. novembril 1747 (Mihkli kiriku ajalugu, lk. 5).

Kirikute hävitamise juttudes peitub iva ajaloolist tõtt. Õieti ei ole peale sõdade kirikuid katsutud hävitada, küll aga kabelid. Neis nägi kirik usulisele edenemisele kihvtiseeni. Nagu igalpool katoliku usu mail, ehitati meie kodumaalgi paavsti valitsuse ajal kabelid ja kabelikesi (часовни). Ehitajad ajasid ehitusega enamaste omakasu taga. Juba 1428 keeldi ära uusi kabelid ilma piiskopi loata ehitada. Siiski tekkis neid juure, kuni usupuhastus neile tõkkes teele tegi ja nende vastu ülepea vaenulikult välja astus.

Katoliku usu valitsus lõppes meie maal küll 16. aastajal, aga ta kabelites ja kabelikeste juures peeti endise usu kui ka ebausuu pruukisid hulk aega edasi. Küll võitlesid õpetajad niisuguste pruukide vastu, aga kasina tagajärjega. Viimaks võeti nõuks kõiki kabelikesi täieste purustada ja kaotada. Saaremaal lõhuti 1691 Rootsi maa-

valitseja Örneklovi käsul kõik niisugused kabelikesed ära. Kaks aastat hiljemine, 4. oktoobril 1693, andis kindralkuberner Hastfer käsukirja välja, milles muu seas öeldakse: „Ehk küll ebausklik ohverdamine maaseadluses mitte ainult tõsiselt keeldud ei ole, vaid ka selle hoolas ärakootamine kästud on, peab siiski kuulma, et praegu veel mitmes kohas sääraseid pahandavaid rista, puid ja muid asju leitakse, kus mõned pimeduses seisvad talupojad püha- ehk apostlitepäevadel ebausku-ohvrit, nagu raha, vaha, lõnga ja muid sarnaseid asju, maha panevad.“ Kuningas olla selle üle meelepaha avaldanud. Sellepärast kästakse kõiki kroonu- ja rüütlimõisate omanikka, iseäranis õpetajaid ja ametnikka talupoegi manitseda ja keelda ja neetud ebausku asju, rista, metsasalkasid, puid, kiva ja muid maha kiskuda, puruks raiuda, ühes ohvritega ära põletada jne. (Kõpp, Sirvilauad, 1903, lk. 18—19.) Seesuguse nõudmise peale hävitati viimseid ammu ju lagunened kabelikesed ja mõned kabelidki. Ometi jäi veel mõni järele, nii et 1713 Vastsemõisa kabeli juures ohverdamise üle kaevati.

Aga veel 1812. a. kirikukatsumise protokollides kirjutatakse ette: „Sel puhul, kui kuskil pagana kombeid ehk ebausklikka ohverdamisi peetakse, peavad mõisnikud neid puid maha raiuma ja ära põletama, kiva purustama ja laiale loopima, pärast aga maad üles künda laskma, niisama ka lagunud kirikuid ja kabelid ära lõhkuma ehk, niipalju kui võimalik, hoolt kandma, et neid kohti ebausklikuks otstarbeks kurjaste ei pruugita. Trahv ohverdamiste ja muude paganlikkude kommete eest on olude järele määrata. Ausam ja kindlam ühtlasi kui keeldude ja ja trahvide kaudu on seda halba viisi (Unwesen) haridusega hävitada.“

Luule sai kõigist niisugustest kabelite tagakiusamistest põhjust vanaõeluse arvele uusi hävitusetöid kirjutada, suurekstegeva klaasi abil kabelikesi ühtlasi kirikuteks moondades.

Maa sisse vajumised.

Tihti kuulub arvamist, nagu oleks härgade abi ehitusekoha määramisel kordamineva töö kindlaks pandiks. Enamaste päästab härgade abil kättesaadud koht küll ehitajaid müüride lagunemisest, aga mitte alati. Mõne korra ei jaksa härjadki abi tuua. Niisugune nähtus on näituseks Rõugest teada, kus härjad küll kirikule koha määranud, aga müürid siiski ei edene. Paremat ei näe ka Torma

kiriku ehitajad: vanapagan ei hooli härgadest midagi. Isegi sissemüürimine kipub mõnikord kimpu jääma. Nii-sugusel puhul, kui vaenlane jonni ajab, ehitatud müürisid ikka uueste lõhkudes, antakse kurjale meelegaheaks töötus: seitsme venna ilmumisel vajugu kirik kõige täiega maa alla. See töötus lepib saladuslise vaenlase meele. Lootes suurt saaki saada, nimelt esmalt kiriku kadumist ja peale selle seitset venda üheskoos kõige kogudusega, laseb nägemata vastane töötuse saamise järele ehituse edeneda, töö valmida.

Säherdusi töotusi tunnevad Pärnu-Jaagupi, Aliste, Põltsamaa, Rõuge, Torma, Türi, Simuna, Ilumäe, Kadrina, Rapla, Noarootsi jne. kirikud. Kuusalus maksab peale 7 venna veel teine tingimine: kui kukk altaril laulab, vajugu kirik. Tormas lisatakse töötusele juure: 7 venda olgu kirikus ühesugusis riidis. Ühesugusis riidis ilmumine raskendab muidugi pühakoja vajumist.

Tormas satub korra 7 venda ühel ajal kirikusse. Jumalateenistuse ajal hakkab korruga laest lupja ja krohvi maha sadama. 7 venna lahkumine koguduse hulgast päästab kiriku hädaohust. (Kirikute raamat lk. 27—28.)

Ilumäe kabelit ähvardab hädaoht, kui ema oma 7 pojaga seltsis ilmub. Aliste kirikule ei ole tänini 7 venda jõudnud kahju teha, kuid pikne põletas 7 venna päeval pühakoja. Erandina esineb Märjamaa kirik: selle kohta maksab töötus 9 venna korruga ilmumisest. Kord tahavad 9 venda proovida, kuidas lugu kiriku maa alla vajumisega on, aga teel juhtub ühele vennale äpardus, nii et kõik 9 korruga pühakotta ei pääse. Ülepea näib kirikuid jumalik käsi ses tükis varjavat; kui mujalgi vahel 7 venda meelega püüavad ühel ajal kirikusse minna, tabab vähemalt üht neist teel äpardus.

Vastseliina kiriku valmimisel antakse tingiv töötus: kirik võib ainult siis ära vajuda, kui sellekohane märk vajumist lubab. Tornist lastakse veega täidetud pudel ja tühi pudel maa peale kukkuda, tingimisega: lõhkeb täis pudel, mingi kirik kõigi kirikulistega hukka; lõhkeb tühi pudel, hävigu ainult kirik. Järele vaadates leitakse, et tühi pudel on lõhkenud. Seega ei ähvarda Vastseliina kogudust hädaoht. Jamajas ei nimetata 7 venda, vaid teatakse ainult, et kirik uue aasta päeval ära vajuda.

(Järgneb.)

Keel ja kiri.

Keele- ja meeleparanduslised vested.

4. 1) Kas suudab keele parandamise töö selleks kaasa mõjuda, et meile enamalt suuri kirjanikka ilmuks?

Kes kunstliku keeleparandamise mõju sisse usuvad, need targutavad harilikult: meie keele vähene arenemine, tema abitus ja labasus ei lase meile sugugi suuri ilukirjanikka tõusta. Suurel kirjanikul ei ole puudulikku keeles küllalt head abinõu käepärast, et võimalik oleks keele kaudu seda, mis tal sees elab, tarviliselt avaldada. Nii siis seista meie nägemata anded otse keelelise vaesuse all kinni.

Olla siis vaja suurte kirjanikkude ilmumiseks keelemeeste eeltöösid, et kui kord suureandeline kirjanik ilmuks, temal siis peenikene ja haritud eneseilmutamise-abinõu käepärast oleks. Ja see peenikene ja haritud keel oma poolt meelitaks andelisi inimesi niisama kirjatööle, nagu neid keeleline vaesus nüüd kirjandusest eemale tõrjub.

See mõttekäik paistab pealiskaudsel vaatamisel õige loogikaline ja järjekindel olevat. Lähemal järelemõtlemisel jääb temast aga õige vähe vastuvõetavat järele.

Keele uueksloomine kunstlikult sünnitatud hulgaliste uute sõnade ja vormidega, mis uuenduste poolest otse uputuse koele toovad, tuletab mitmeti volapükki ja esperantot meele. Ühel kui teisel pool avaldab end püüd, keelt teaduse abil kunstlikult luua.

Ei ole siis ka ime, kui mitmed teadusemehed, nagu muude seas Vilhelm Oswald, õige suured esperanto, üleüldse kunstlikult loodud ilmakeele sõbrad on ja temast imet loodavad. Sellevastu aga ei ole mitte kuulda, et esperantos keegi silmapaistev ilukirjanik, tõsine luuletaja oleks ilmunud. Ja edasi, ei ole ka kuulda, et keegi luuletaja ehk kirjanik esperantost väga vaimustatud oleks või temast kui ilukirjanduslisest keelest midagi loodaks. Rahvusvaheline äriajamise-abinõu — jah, seda vist saab temast küll. Mõnda salmikut ja uudisjutukest võib ju ka kirjutada, et näidata, milleks kõik uus ilmakeel sünnis ei ole. Need on niisamasugused katsed, nagu Reimarus Brocmani ja teiste sakslaste eestikeelsed pulmalaulud keskajal Tallinnas:

„Lexit Senge
Tegksit Menge“ etc.

Siin jääb ikka kõik „mängimiseks“.

Kes võimalikuks arvavad keelt valmis teha, et luuletajal siis võimalik oleks selle keele sisse sisu ja vaimu valada, need on imellikus dualismuses kinni. Nad kujutavad enesele keelt mõtetest ja tunnetest lahus ette ja jälle mõtteid ja tundeid keelest lahus. Tõepoolest on aga

1) V. „E. K.“ s. a. lhk. 46—50.

siin niisama vähe dualismusel ruumi, nagu hinge ja ihu juures. Ühe olemasolemine ilma teiseta on vaevalt mõeldav. Meie mõtlemine tahtmata ja teadmata sõnades (mõni nii agaraste, et ta üksinda kõneleb), õigem sõna-aimetes, mis aga jälle sõnaga lahutamata on. Tõuseb luuletajal tundmus ja mõte, siis ühel hoobil oma avalduse välise kujuga. Kõrgeste haritud keeles otsib see omale lühema ja otsekohesema väljenduse kuju; vähem haritud keele kõneleja mõtleb ja ütleb sedasama vahest pikemas ringis või loob omale uue avalduseviisi, mis tema sisemisele avalduse-tungile väliselt vastab. Luuletaja ei õpi oma keelt ega otsi sõnu mitte raamatutest tühjade vormidena, vaid ühes oma sisuga elavatelt inimestelt, iseäranis mis lauseehitusesse ja sõnajärge puutub. Loomisemõiste iseenesest ei lase seda mõtet sugugi ligi, et keegi oma mõttele ja tundmusele teiste poolt sünnitatud kunstlikka vorme otsib. See oleks vanapagana hundi-loomine, kus hundi kere valmis loodi, ilma et temale hinge sisse saadi.

Kui keelemeister loodab, et luuletaja tema loodud keeli kõneleb, siis tahab ta kirjanikku sundida oma sisemist ilma tema liistu peale painutama. Seda nõudmist ei täida aga keegi. Uus keel peab juba paarile inimesepõlvele omaseks saanud olema, nii et tulev luuletaja tema kui v a n a rahva hingeelu väljendaja juba lapsest saadik omandab; siis alles saab ta teda oma loomisetööl tarvitada.

Igakordne rahva keel ulatab suureandelise inimese käes selleks küllalt, et oma põlve inimeste sisemise ilma avaldajaks olla. Keele ja hingeelu rikkus on alati teineteisele vastavas korras. Kui suurt luuletajat ei tõuse, siis mitte sellepärast, et keel vaene on, vaid sellepärast, et keele midagi panna ei ole.

Meie ei leia ühtki niisugust Eesti kirjanikku, kelle töödest näha oleks, et mõtte- ja tunderikkus keele vormidesse ei mahuks, et see kisen-davalt uute vormirikastuste järele igatseks. Küll aga leiame igal sam-mul sisulabasust ja mõtteahtrust, mida kunstlike keelevormidega püütakse katta. Otsitakse niisugusid väljaütlemise-vorme, nagu neid vanade kultuurirahvaste keeles leidub, ilma et niisuguste vormide jaoks sisu oleks. Ja selle ühekülgse vormikultusega kirjanikka soetada — on asjata lootus.

Katsugem omale kõige pealt sisu anda, ennast hingeliselt rikastada, siis on meil lootust, et meil kirjanikka tõuseb, kes keele vormid, mida meil tarvis, ise leiavad.

Muidugi on keelemeeste töö keele kallal tarvilik, kuid ärgu loo-detagu sellest võimata asju, nagu kirjanikkude soetamist.

A. Jürgenstein.

Lause, milles tükikene huvitavat aja-lugu peitub.

Tallinna endiseid mälestusi ja Russowi kroonikas ettetulevaid kohta-sid üles otsides juhtusin ühe Tallinna vanema elanikuga kokku, kes jutu sees huvitavat lauset tarvitas, mis tema noorespõlves sellide ja õpipoiste

seas hommikul tööle algamisel nalja kombel sagedaste tarvitusel olnud. Lause on järgmine: „Kapten käsib: Poisid prunti, 1) heinajalga, õlejalga, Aptegi mäest alla!“ Minu küsimise peale, mis see lause tähendab, andis vana herra järgmise seletuse:

Vanaste olid linnal vallid ümber ja nende varju põgenesid mitmed inimesed maalt teo-orjuse ja peksu eest kaitset otsima. Linnal olid omad seadused, ja keda linnaisad vastu võtsid, neid ei antud tagaajajatele enam tagasi. Vastu võeti aga enamaste ainult noored ja tööjõulised inimesed ning nendest pandi mitmed sõjaväkke teenima. Selleaegsed sõjamehed ei kannud aga mitte soldati nime, vaid neid nimetati „Landsknechte“. Välja õpetati neid raekoja ees Suurel turul (praegune Vana turg), kus nendele keegi kapten komandeerijaks anti. Et inimesed rumalad olid ja õpetusest aru ei saanud, köideti õppijal ühe jala külge heinatuust, teise külge õletuust ja siis komandeeriti: heinajalg, õlejalg jne. Oli tarvis mehed sõjariistu panna, siis saadeti poisid Aptegi uulitsa kaudu Vene uulitsasse; siin oli sõjariistade ladu (Rüstkammer) kuskil Mungahoovi kõrval või naabruses. Sellest ongi uulitsat vanaste „Rüststrasse“ nimetama hakatud, „Vene“ nime (Russtr.) on ta sealsest Vene kirikust omandanud.

Sõjameeste komandeerimisest ongi eelmised sõnad „heinajalga, õlejalga“ jne. rahvale meele jäänud ja kuni meie ajani naljakombel alal püsinud.

Me näeme, lauses peitub tükk muistset Tallinna ajalugu.

J. Ruus.

Kirjandusline ülevaade.

A. Kitzbergi Külajutud III (Veli Henn, Henu veli). Osaühisus „Noor-Eesti“ kirjastus. 1915. Hind 1 rbl.

Meie olime viimasel aastakümnel Kitzbergis näitekirjanikku tundma õppinud ja tema kui jutukirjaniku peaaegu unustanud; viimasest küljest tuletab teda „Noor-Eesti“ nüüd esimese külajuttude koguga meele. (Et esimese ande peal III seisab, see ärgu kedagi eksitagu: varsti ilmuda I anne ja siis ka II ja IV).

Veli Henn on kirjutatud 1901. a., Henu veli 1903. Nad ilmusid tol ajal „Postimehes“. Siis, enne „punaseid aastaid“, olid Eestis kodused korraldused päevakorral ja kirjandus oli selles asjas veel osalt ajakirjanduse abiline. Sellega on seletatav Kitzbergi juttude didaktikaline laad ja fõljetoniline iseloom. Veel ei olnud noored valjuid kunstilisi nõudmisi

---

1) во фронтъ = ritta.

kirjandusele ette pannud ja kirjanduse vabanemine kõrvalistest ülesannetes ei olnud veel alanud. Tol ajal talutas kirjanik lugejat veel kättpidi ja ei leppinud inimeste ega ilma-asjade näitamisega, vaid hindas kõike ja uskus, et inimene seda võib, mida tahab, mispärast suured muutused hinge-elus ja iseloomus põhjendust ei tarvitanud.

„Kalale! Jah, ei ole midagi lõbusamat, meelest ja hingest kinnihakkavamast asjast, kui suve õhtul jõel ehk järvel kalal käia!“ (lehek. 31).

„Nii lõbusat inimest kui tema (mõisa kokk Beersing), oli harva leida ja kus tema nalja heitis, seal hoidnud alt ja otsa eest“ (lhk. 38).

„Jaani öö. Oh kuis täis luulet ja lusti... Jah, tõesti armsamat aega ei saa. ... Jaanipäeva, selle oodatud päeva hommikul hülgab kõik aus ja uhkuses. Siis on ju kabelipüha, surnuaia jutlus. Üks kord aastas, Jumala looduses, haljaste puude varjus, sinise taeva all. Ilusamat jumala-teenistust ei ole enam“ (lhk. 57 ja 58).

Säherdused tõendused tunduvad Kitzbergi juures iseäranis sellepärast ülearustena, et nende kõrval objektiivne kirjeldus harilikult ei puudu, mis asja väärtust isegi näitab ja palju enam uskuma paneb kui tõendused.

Tuakse sagedaste ka „autoriteetide“ arvamisi kirjeldustes, nagu näit. 57. leheküljel jaaniõhtu kohta: „Ja tõesti, armsamat aega ei saa, kui mida öö enne Jaani toonud“; ühe tegelase viha kirjeldatakse Otto Willem Masingi „kõnekäänuga“:

... „Hulgub küll maailma kaudu
Kurat nagu müürav lõukoer.
Otsib keda ära neelda...“

Raskem on ka uskuda suuri muutusi tegelaste hinge-elus, nagu seda kirjanik Kniks-Mariiheni ja Matilde Dorni juures näitab; muidugi on niisugused muutused võimalikud, aga nõuavad põhjendust.

Aga kui neist, nüüdsel ajal natuke võõrastavatest võtetest ja puudustest mööda minna, siis on Kitzbergi jutud ometi paremad meie „küla-juttude“ seas.

Mis neid sümpaatlikuks teeb, on otsekohesus ja intiimsus; nad ei tundu kirjutuselauas väljamõeldutena, neis ei ole poseerivat tõsidust ega tehtud „ilusat“ stiili, mida mitme noorema ja vanema töödes nii sagedaste leidub. Lugege „Veli Hennust“ kalapiügi, suvistepühade laupäeva või kabelipüha kirjeldust ja kujutage ette, et sedasama mõni meie parem stiilimeister oleks kirjutanud. Nagu „lakeeritud“ „stutzer“ südamlük-otsekohese talumehe kõrval oleks viimase stiil Kitzbergi oma kõrval.

Kitzbergi tüüpused on ehtsamad kui kellegi teise meie küla-jutukirjaniku omad. Nad avalduvad kõige paremine dialoogis. Kitzberg on oma tegelaste juttu tõeste kuulanud, teravaste kuulatanud, meele jätnud ja neile jälle suhu pannud, kuna meil muidu kõigi tegelaste suu läbi harilikult kirjanik ise räägib (sest et ta neist kõige targem on). Dialoogi abil karakteriseerib Kitzberg oma tegelasi meisterlikult; isegi igal „saksal“

on oma iseloomulik keel, Beersingil isesugune kui madam Murul ja Saksa advokadil jälle isesugune. Vallakirjutaja oma Vene-Eesti keelega esineb vist esimest korda meie kirjanduses.

Tuleb kõrvale jätta Kitzbergi „Külajuttudest“ rääkides küsimus „jäädavatest“ ja „absolutsetest“ kunstiväärtustest; neis leidub paljugi kunstist kõrvale kaldumist ja „möödupuuga“ mõõtma minnes võib neist väga kergeste üle saada. Aga need jutud on sellele suurele hulgale, kelles tarvis huvitust ja armastust hea algupärase kirjanduse vastu äratada, soovitavaks toodanguks, ja selles on nende väärtus ning tähtsus.

Ed. Hubel.

Rudolf Reimann. Lambivalgel.

Kõne all olevate luuletustega astub Rudolf Reimann meie esimeste luuletajate ritta. See ei tähenda midagi, et ta neilt on õppinud, et ta ennast sagedaste nende najale toetab, nagu näituseks luuletusega „Laps“, mis oma rütmusega kui ka sisuga Gustav Suitsu „Ühele lapsele“ õige lähedal seisab. Ei tähenda midagi, et siin ja seal Ridala ja Barbarus meele tulevad — ühesuguselt pinnalt saadud kultur seletab seda kõike. Kuid Reimannil on palju anda, mis tema enese oma on. Tal on õige isiklik vaatamiseviis, tema võrdlused ja pildid on algupärased ja täis peennendatud tunnete lüürilist väljendust. Lause, nagu järgmine, tõendab, kui kujukalt ja luuleliselt nähtud kohte meil luuletaja võib pakkuda:

„Teel kaskede all vari astub pikka, pikka

Kui mustarüüne preester, kellel surnud jumal.

Sünjuures ei või ma aga ütle mata jätta, et Reimann oma lausepilta armastab ja kordab. Näituseks luuletuses „Üksindus“, mis järgmiselt algab:

„Ju lapsepõlves hing mul oli ikka lukus

Kui tummal preestril surnud jumalate seas...“

Siis veel midagi: vormiliselt ei või temaga sagedaste nõus olla. Ta käib mööduga liiga vabalt ümber. Näituseks:

„pärlmutrist purjed, veestik, unund lõhna paine —
efeebilised triipuse illusioonid“,

kus „illusioonid“ ühte üleliigset silpi sisaldavad. Et „ao“ ja „oe“ luuletustes diftongideks saavad, sellega ei tahaks ka hästi leppida.

Nagu viimasest salmist näha, on võõraste sõnade tagavara hästi suur, siin, nagu ka teistes luuletustes. Minul isiklikult selle vastu midagi ei ole. Ainult siis torkab võõras sõna tõeste võõrastavalt silma, kui tal selle õnnetu uue maitse käsul, mis pikka silpi kahe vokaliga sunnib tähendamada, eksikombel muidu lühikene silp pikaks muutub. Ma ei või kuidagi viisi enam rõhku esimese silbi peale panna, kui „nekaari“ kirjutatakse. Ja me oleme ju harjunud selle sõna teist silpi lühikeseks pidama. Sellesamas luuletuses „Lotose all“ leiame sõna „märter“, mis ka suurt poolehoidmist ära ei teeni; ta peaks küll „martür“ olema.

Aga kui meie sõnakujud tähele panemata jätame, mis praeguse keelesegaduse ajal paraku igal pool alaliseks nähtuseks on, siis jääb meile ikkagi Reimanni luule järele, mis, nagu ülemalpool tähendatud, kaunima kaasaegse poesia sekka käib. Vaheldav rütmus, mis ennast alati ainekohaselt katsub avaldada, hästi lai ainete piirkond, kultiveeritud maitse ja õige peenetundeline vahekord loodusega, tema meeleoludega, elava ja eluta ümbrusega ja iseenesega teevad selle luuletustekogu meie kirjandust rikastavaks nähtuseks ja loodetavaste paljutöötava tuleviku pandiks.

Reimanni interiörid on niisama elevuserikkad kui tema loodusepildidki. Esimestest loetagu tema seeriat „Lambi valgel“, millel Verlaine'i elementisid sees on. Ja tema loodusepildidest olgu näituseks järgmine toodud :

Talvel metsas.

Külm külvand lume villa
täis kuldseid teri, lilla.
Kui lühtrid siidinarmas
on kased tummas kooris
kõik tardund hõbehärmas
kui unistuste looris.

Ja kuused võimsas rahu,
kõik oksad lume vahus
kui kõrged püramiidid.
Kuldpäike kangast lõimib,
koob koeks pärliiniidid
ja metsa pühaks põimib.

Mets palves tukub, tukub, —
o tasa — lilla kukub !
O tasa — metsa maalil
nii pimestavalt särav :
sää! puhtas palmi saalis
vist talve temp!i värav.

Siin selles luuletuses valitseb vana klassiline rahu ja ühendab ennast siiski uue aja inimese tundeilmaga nii õnnelikult, et ma teda üheks kõige paremate sekka käivaks luuletuseks pean.

K. A. Hindrey.

Guy de Maupassant. Sõja jutud. Noor-Eesti rahvaraamatud № 9. Prantsuse keelest tõlkinud K. Martinson.

Guy de Maupassant on liiga kuulus kirjanik, et temast pikemalt juttu teha. Tema klassilistest novellidest on meile K. Martinson kolm tõlkinud, „Vangid“, „Sauvag'i ema“ ja „Kaks sõpra“, mis kõik kolm

Saksa-Prantsuse sõja puhul on sündinud, meil aga praegu, nende kirjan-
dulise väärtuse peale vaatamata, ka teatava aktualiteedi peale tohivad loota.

K. Martinson on korralik ja arusaav tõlkija, kes Maupassant'i liht-
sat ja paljuütlevat stiili ka Eesti keele üle on saanud kanda. Mulle isik-
likult torkab ainult „Noor-Eesti“ järjekindluseta kirjaviisi silma, kus alati
pikka silpi kahe häälikuga ära tähendatakse, seejuures siis „notaar“,
„trottuar“ jne., aga äkki jälle lihtsalt „advokat“, „major“, kuna seal
järjekindlalt „advokaat“ ja „majoor“ peaks seisma ja meie harjunud välja-
rääkimise-viisi „advokat“ ja „major“ välja tõrjuda peaks katsuma. See on
aga kord midagi, millest esialgu raske on lahti saada, kui me seda doktri-
närset kangekaelsust arvesse võtame, millega „Noor-Eestis“ parandusi
katsutakse läbi viia.

K. A. Hindrey.

Dr. A. Lütts. Rinnalaste toitmine. Põhja-Balti Arstide-
seltsi kirjastus. Tallinnas 1915. 95 lk. Hind 25 kop.

„Kui teie ei taha, et hommikupoolne hiiglanaaber teid ära neelaks,
kandke hoolt rinnalaste tervise eest“ — nii hoiatati Saksa rahvast Bres-
laus 1913 ärapeetud laste tervise eest hoolitsejate kongressi poolt. Rahva
eluküsimuseks peetakse suure Saksa rahva kohta rinnalaste eest hoole-
kandmist, ja täie õigusega; ei või siis sellel küsimusel ka meie väikse
rahvakese kohta vähemat tähtsust olla.

Meie ajal muutub inimese elu ikka isiklikumaks, võitlus olemise,
võitlus päikesepaistelise koha pärast läheb järjest suuremaks; selle juures
jäävad isegi looduse peanõuded, nii kui hool sugu edasielamise kohta,
nagu kõrvaliseks; aga looduse ei tunne nalja: kes tema nõudeid ei täida,
neid laseb ta armuta kaduda. Rahvaste edasielamine oleneb sellest,
kui palju iga aasta rohkem sünnib kui sureb. See vahe võib suurenedä, kas
sünnimisearvu suurenemise või surijate arvu vähenemise läbi. Aast-aastalt
loeme, et sündinute arv väheneb; et rahvast kadumise eest hoida, peaks
siis ka surijate arvu vähendada katsuma. Nagu arvustikkudest teame, on
see teatava piirini täieste võimalik, kui tarvilisi tervishoiu nõudeid tähele
pannakse ja täidetakse. Kõige enam sureb lapsi esimesel eluaastal, kus
nende elujõud alles õige nõrk on, aga ka just esimesel eluaastal võime-
kõige võimsamalt enneaegsele suremisele vastu astuda.

Kasvava haridusega kahaneb järjest ka meie juures sündinute arv.
Kas aitab see haridus sellesama võrra ka sündinute surevust meil vähend-
dada? Selle peale ei saa kahjuks mitte jaatavalt vastata. Ka neist
vähemal arvul sündinutest sureb palju enam kui seda, rahva jõudsa edasi-
elamise seisukohalt vaadates, tohiks olla. Siin peab muutus tulema. Ei
teata veel, kuidas nõrkade rinnalastega ümber käia; selleks on õpetust
tarvis. Lastearst Dr. A. Lüüs, kes siin häda ja ka abi hästi tunneb, on
oma õpetused rinnalaste eest hoolitsemise kohta lühedalt kokku võttes
üles kirjutanud ja raamatuna välja annud; Põhja-Balti Arstideselts on,

küsimuse tähtsust silmas pidades, raamatu oma kirjastada võtnud. Juba raamatu kirjutaja ja ka kirjastaja nimi vastutavad, et raamat oma ots-
tarbe kohane on.

Arvustaja ei saa teisiti, kui peab raamatut, isegi õige karedalt arvustades, täieste kiitma. Raamatu kirjutajal on korda läinud ladusal, lihtsal keelel kõiki tähtsamaid asjakülgi selgelt ja arusaadavalt õpetuse- ja nõuotsijatele ära seletada. Kui enesele iseäranis noorte emade abitust ette kujutada, keda tihti heatahtlikkude, aga mitte asjatundlikkude nõuandjate läbi veel suuremale meeleheitmisele aetakse, siis saab aru, mäherdune tähtsus nende kohta niisugusel raamatul on, kust nad otsekohest, õiget nõu ja juhatust oma nõutuses leiavad. Aga ka mõtlejatel vanematel emadel on nii mõnigi asi rinnalastega ümberkäimises umbseks jäänud; ka neile pakub raamat palju huvitavat ja kasulikku. See raamat teenib ära, et ta mitte kuskil perekonnas ei tohiks puududa. Ei ole selle juures suurte tarkade, keeruliste seletuste varjust vastusi oma küsimiste peale tarvis otsida. Lihtsalt ja selgelt on kõik, mis tähtsam, ära öeldud. Ka raamatu hind on võimalikult madal määratud — ainult 25 kop., nii et ka see raamatu laialilagunemist ei takista.

Kas siis raamatu kohta midagi soovida üle ei jää? Nagu juba öeldud, peasjades peab raamatut väga kordaläinuks ja asjakohaseks pidama. Kõrvaliste asjade kohta võiks ju seda-teist ette tuua. Raamat peab rahvaraamat olema, misjaoks siis eesotsas prantsusekeelne juhtsõna, ja veel ilma tõlketa! Raamat peab maa- ja linnarahvale, enam ja vähem haritutele ühte viisi määratud olema. See raske ülesanne on kirjutajal üleüldse hästi õnnestanud, kuid kohati on ka märgata, et kirjutaja linnas ametit peab ja temal linnaemade hädad selgemalt silmade ees seisavad, tema neile nagu otsekohe semalt oma õpetusi jagab. Näituseks peatükis äravõõrutamisest räägib ta õige põhjalikult puljongiga toitmisest ja selle valmistamisest, mis maaemadel enamaste kätte saamata on, sest kust võetakse maal järjest värske liha! Esimeses reas oleks küll igal pool kättesaadav piim ja sellega toitmine läbirääkimise alla pidanud tulema, siis alles kohalikuma tähtsusega toidud. Et „meie emad meid kõiki mannaga on toitnud“, pärast äravõõrutamist nimelt, on kõvaste küsitav. Manna on ju hea toit, aga on ka veel muid toituisid, mida selle asemel võib tarvitada, mida ka nii mitmed meist selle asemel on saanud. Et „kaerahelbetest“ lastele sööki saab keeta, see on paljudele maainimestele uudiseks. Saksakeelse nimetuse „Haferflocken“ kaerahelbeteks ümberpanemine ei ole õige. Kaerahelbeteks nimetatakse tuulamise saadud haganate osa, peasjalikult õhukesed terakestakased. Mõeldud on läbiaurutatud, kuivatatud ja laiakspressitud kooritud kaeraterad, millest head toitu saab.

Soxhleti aparati, mis laste toitmisel nii tähtis, ei ole igal pool saada; kui tema põhjusemõte aga selge, võib teda enesele ühel ehk teisel teel valmistada. Seepärast oleks selle natukene pikem kirjeldus õige kasulik olnud.

Lihnt suhkru asemel soovitatakse laste jookide magusakstegemiseks sahariini, aga sellel soovitusel on väike konks. Ei ole ju praegu sahariini ilma tohtritäheta kuskilt saada. Siis on sahariini abil õige magusus kaunis raske kätte saada ja viimaks läheb sahariini läbi sünnitatud magusmaitses, täiskasvanud inimesel vähemalt, õige ruttu lälaks ja vastikuks. Kas see rinnalaste juures ka niisamati ei ole ja nende isu enam ei riku kui sünnitab ?

Natuke vähe on räägitud laste kõhu kinniolemisest, mis emadele tihti muret teeb, siis ka nõndanimetatud „halvast“ emapiimast, mille süüks nii mõndagi haigust aetakse ja mis põhjusel nii mõnigi laps emarinnast ilma jäetakse.

Kunas ei tohiks emad oma lapsi mitte imetada ? — selle küsimise kostmisel on raamatu kirjutaja, tiisikusehaigusest rääkides, minu arvates natukene liialdanud, kui ta ütleb : „isegi nendel emadel on kardetav kauemat aega last imetada, kelle vanemad ehk lähemad sugulased tiisikust on põdenud.“ Ei ole ammuigi kõik tiisikusehaiged perekondadest, kus õrnus tiisikuse vastu pärandatud on. Meie kõik võime teatavatel tingimistel tiisikusse jääda, sellest aga jälle paraneda ; väga suur hulk meist on elus tiisikusehaiged olnud. Kui paljude jääks siis selle nõudmise täitmisel veel emasid järele, kes kartuseta imetada tohiksid ! Nõuet, „et tiisikusehaige ema oma last mitte ei imetaks“, tuleb täiesti õigeks tunnistada.

Raamatu kirjutaja räägib „loomuvastasest ehk kunstlikust toitmisest“. Ei pruugi ju „kunstlik toitmine“ iseenesest sugugi „loomuvastane“ olla.

Aga olgu neist märkustest ; igaihe tahtmist ei ole ju võimalik täita ; peaasi on, et siin midagi head pakutakse, mida väga soovitada võib. Iga ema saab raamatukirjutajale südamest tänulik olema, et see vaevaks on võtnud nende hädade peale mõelda.

Ühte soovi tahaks aga lõpuks ka raamatu lugejatele emadele avaldada : Ärge jääge ainult tänulikkuse juure. Kui teil midagi küllalt selgeks ei saa või kui teil mõndagi küsida oleks, mille peale raamatus vastust ei leidu, võtke vaevaks ja kirjutage sellest raamatu kirjutajale ; ta saab selle eest ka teile tänulik olema. Kui tal ehk võimalik ei ole iga kirja peale iseäraldi vastata, siis võib ta nende küsimiste peale kokkuvõttes kas „Tervises“ vastust anda või raamatu ligemas trükis, mida vististe tarvis tuleb, neid näpunäiteid tähele panna. Adress oleks lihtne : Dr. A. Lüüs, Tallinnas.

H. K.

Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid.

Christian Kirschbaum

sündis 26. märtsil 1863. a. Sindi kalevivabrikus. Isa oli tal käsikangur. Kooliharidust sai ta selleaegses vabriku Saksa elementaarkoolis. 14 aasta vanaduses astus ta Sindi vabrikukontori õpilaseks. Oma anderikkuse, osavuse, suure tööjõu ja aususe läbi tõusis ta oma ametis võrdlemisi kiireste: 24-aastaselt sai ta vabrikukontori pea-raamatupidajaks ning

kassahoidjaks ja terve suur vabrikukontor oma hulga ametnikkudega anti tema valitsuse alla. Seda nähtust võiks ehk siis rohkem hinnata, kui silmas pidada, et Sindi sel ajal suur sakslus valitses ja enne teda seda ametit Saksa mehed pidasid, ja temal kui töölise pojalt muid soovitusi ei olnud kui suur tööjõud, ausus ja hea pea.

1903. a. pühitses ta oma 25-aastast ametijubileumi; siis sai ta peale muude austuseavalduste Sindi vabriku juhatuse liikmeks ehk prokuristikks.

35 aastat töötas ta, ilma et omale ühtegi päeva puhkust oleks lubanud, kuni viimaks, 1½ aastat tagasi, teda raske neeru- ja suhkruhaigus tabas. Küll otsis ta pool aastat Jurjevis prof. Dehiolt omale parandust ja sõitis 1914. aasta kevadel selleks otstarbeks Saksamaale Württembergi lähedale sanatooriumi. Kui ta ennast seal natukene oli kosutanud, tuli sõda, ja ta aeti ühes õega päeval peale sõjakuulutamist sanatooriumist välja. Kaks kuud said nad siis Saksamaal hirmsaste vintsutada ja vaevata. Kui nad septembrikuu lõpul koju pääsid, oli ta ka päris otsas, ja tänavu 19. aprillil lahkus ta pika piinarikka vaeva järele vaikselt, oma 53. eluaastal, siit ilmast.

Avalikus ja seltskondlikus elus oli kadunu soe isamaalane. Eesti ärkamise ajal, oma noores põlves, oli kadunu igas selleaegses tähtsamas rahva ettevõttes tegev. Oli Sindi Aleksandri kooli abikomitee kassapidajana näitemüükidel ja muudes selleks otstarbeks toimetatavais rahakorjandustes väsimata tegev. Tema ja teiste ärksamate noortemeeste ettevõttel asutati praegune Sindi „Sõpruse“ seltsi suur raamatukogu. Kadunul oli noores põlves hea tenorihäääl ja tema ajal oli Sindi meestekoor oma hea lauluga Sindis ja ümberkaudu heas kuulsuses. Sinti asutatud viulikooris oli tema sel ajal hea kaasamängija. Kõik need ettevõtted olid sel ajal suurema tähtsusega kui nüüd.

12 aastat tagasi Sindis elulekutsutud kaubatarvitajate-ühisuses oli tema üks pea-asutajatest. Tema seadis ühisuse äri- ja muud raamatud eeskujulikult sisse, pidas ise 8 aastat ühisuse ärijuhatause ja raamatupidamise eeskujulikult korras ja oli kõik see aeg ühisuse kassahoidja. Tasu tema selle eest ei nõudnud. Et see tarvitajate-ühisus aasta-aastalt ikka suuremaks ja tugevamaks on kasvanud, nii et tema liikmete arv üle 400 ja lähimüük ligi 200.000 rbl. tõusnud ja tema aluspõhi nüüd täitsa kindel on, selle eest tuleb kõige rohkem küll kadunut ta asjatundmise ja kindla korra sisseseadmise pärast tänada. Muidu võttis kadunu meie rahva ettevõtetest alati soojalt osa ja toetas neid mitmel viisil.

Eesti Kirjanduse Seltsi liige oli kadunu 1909. a. saadik.

Sindis oli tema praegusele arvurikkale Eesti seltskonnale teerajajaks. Kus 30 aastat tagasi ametnikud kõik sakslased olid, on neid nüüd suure hulga ametnikkude keskel ainult veel mõningad, teised kõik eestlased. Ja aastate jooksul tema all olevas Sindi vabriku kontoris väljaõppinud eestilasi leidub suur hulk küll Petrogradis ja Moskvas, küll Harkovis ja muudes Venemaa linnades headel kohtadel.

Kadunu oli poissmees, liikmerikkas perekonnas teiseks isaks. Oma vendi ja õdesid ja pärast nende lapsi aitas ta kasvatada ja koolitada.

Kadunu oli kristallselge südamega ja mees, kes valskust ega ülekohtu ei sallinud. Üleüldse oli ta pehme ja hea loomuga ja kõigi oma ülemate ja alamate ning sõprade poolt lugupeetud, austatud ja armastatud. See tuli ka tema viimasele teekonnale saatmisel suurel mõõdul

ilmsiks. Kadunut saatma olid kõik tulnud: vabrikuvallitsuse esitajad ametnikud ja töölised, missugust osavõtmist Sindis kaua aega ei ole nähtud. Vabriku töö lõpetati tund aega varemalt ära ja vabriku ametnikud kandsid kadunu põrmu leinamajast kuni 2½ versta eemal olevale vabriku surnuaiale. Saatjaid oli palju ja palju ka kallihinnalisi pärgasid. Meestekooriks kokkuastunud ametnikud laulsid kadunule kodust ärasaatmisel ja haua juures. Sindi õpetaja Wühner pidas liigutava hauakõne ja kadunu elu ning tegevust mälestasid kooliõpetajad Arak ja Westus oma kõnedes.

m.

Adele Wilhelmine Wihalem (sünd. Mannere)

sündis Pärnus 17. novembril 1873. a. ja käis sealsamas koolis. Peale leeriõpetust elas ta esialgselt lühikest aega Kuramaal, pärast Tallinnamaal.

Heitis 1899. aastal Johannes Wihalemaga abielusse, kes sel ajal Harjumaal Kloostri vallakirjutajaks oli. Ta oli töökas inimene, aitas oma meest ametitöodes. Kui viimastel aastatel Madise-Risti Hariduseselts asutati ja seltsi koosseisuid ning pidusid Kloostri vallamajas peeti, siis oli temal, kui majaemal, pidude korraldamisega, iseäranis näitemüükidega, küllalt tegemist. Oma lahke loomuga tõmbas ta teisi seltsi tegevusele ja mõjus oma poolt kaasa, et vallaga vahetõrge hea oli. 1908. a. asus ta Lihula alevisse elama oma mehega, kes sinna notaariuseks oli kinnitatud. Kirjutas mõned read „Lastelehele“.

Lihulas tabas teda raske ja pikaldane südame- ja neeruhaigus, mis tema elu 13. augustil 1914. a. lõpetas. Lesk ja neli alaealist last jäid teda leinama.

Eesti Kirjanduse Seltsi liige oli ta 1911. a. saadik.

„Tartu Päewalehe“, „Meie Aastasada“ ja „Olewiku“

tellimine 1915. aasta teise poole peale kestab edasi.

Ilmuvad Kõigekõrgemalt poolt kinnitatud kirjastuseühisuse Meie Aastasada väljaandel rahvameelses vaimus. Peasiht on Eesti rahvusline kultuur ja selle edendamine kõigis rahvakihtides ühiskondlise õiguse põhjusmõttel.

Sõjasõnumetes peetakse värskest ja iseäranis ülevaatlikkust silmas, mis võimalust annab tühistest kõmutedadest eemale hoida, selle asemel aga lugejale sügavat vaadet pakub ilmasõja arenemise peale. Teated Eesti sõjameestest ja Eesti sõjameeste kirjad peavad ühendust alal meie võitlevate vendadega.

Sisemises elus on suur korralduse-töö käimas, et sõda õnnelike lõpule viia ja maa-elu, mis Saksa ikkest vabanenud, siis uue hooga käima panna. Selle suure korraldamise- ja uuendamisetöö keskpunktiks on riigivolikogu, millest meie kõige otsekohesemaid teateid saame Liivimaa talurahva saadiku, meie lähema kaastöölise Dr. J. Raamoti kaudu.

„Tartu Päewaleht“ maksab :

1. juulist aasta lõpuni postita	2 rbl. 10 kop.,	postiga	2 rbl. 60 kop.
¹ / ₄ aastas	„ „ „ 1 „ 10 kop.,	„ 1 „	35 „
kuus	„ — „ 40 kop.,	—	50 „

Meie Aastasada ja Olewik ilmuvad kolm korda nädalas.

Meie Aastasada ja Olewik on esimesel joonel põllumeeste huvide ja nõuete kohaselt toimetatud; juhtkirjades, kodumaa sõnumetes jne. peetakse kõige pealt seda silmas, mis maaelanikkudele tähtis ja tarvilik. Nad püüavad ustavaks nõuandjaks, edasiharijaks ja järjekindla ülevaate tootjateks olla.

Samuti on nad ka hinna poolest kehvematelgi kättesaadavad. Eesti asunikkuudele Vene riigis kui ka väljamaal on alaliselt eriosa-kond pühendatud. Telegrammide värskuse poolest võistlevad Meie Aastasada ja Olewik Päewalehega, sest et tähtsamad lehe ilmumise-päeva hommikul tulevad telegrammid juba sellesama päeva lehes ilmuvad.

Kaasanded : 1) Ilukirjandus ja teadus, 2) Õigusteadusline ajakiri „Õigus“, 3) Adress-kalender ja 4) Seinakalender.

Alandatud hinnaga : 1) „Talu“, põllutöö-kuukiri, E. Põllum. Keskseltsi väljaandel, 70 kop., 2) „Tervis“, arstiteadusline kuukiri, Põhja-Balti Arstideseltsi väljaandel, 50 kop. ja 3) piltidega 754 lhk. „Loomulik arstimiseõpetus“ (hind 4 rubla) 2 rubla eest.

Tellimise hind :

1 juulist aasta lõpuni postita	1 rbl. 55 kop.,	postiga	1 rbl. 80 kop.
¹ / ₄ aasta	„ — 80 „	„ —	95 „
kuus	„ — 30 „	„ —	35 „

Tellimisi meie lehtede peale võlavad vastu kõik kroonu postkontorid, raamatukauplused, kooliõpetajad, vallakirjutajad, maakaupmehed ja edumeelsed seltskonnategelased.

Kõik kroonu postkontorid võtavad meie lehtede peale tellimisi ilma rahasaatmise- kulu arvamata vastu, mille peale iseäranis tähelepanemist juhime. Seega jõuab tellimine kõige kiiremine kohale, kui seda otseteed kroonu postkontori kaudu toimetatakse.

Ilma postirahata saavad Tartu Päewalehte, Meie Aastasada ja Olewiku vallad ja mõisad, kes oma postisaadetused Jurjevist lehe kontoris, Elvast ja Pukast ära viivad.

Toimetuse-kontori asukoht : Jurjevist, Rüttili uul. nr. 8, telefon nr. 154. Adress liht- ja rahasaadetustele : г. Юрьевъ (Лифл.) „Meie Aastasada“.

Meie Aastasada lehtede toimetuse ja tallituse.

Eesti kõige vanem päevaleht

Postimees

ilmub 1915. aastal peatoimetaja Jaan Tõnisson'i juhatusel
kindlal alal Eesti edulise rahvameelsuse vaimus edasi.

„Postimees“ tahab ka praeguse ilma-sõja pävil, mis meie maa ja rahva saatust aitab ära otsustada ja määrata, kui tõsine Eesti rahvusline häälekandja ajaviimata ja kindlaste seisukohta võtta. Meie maa tuleviku arenemise sihtjooned on meil ülitähtsad.

„Postimees“ toob alatasa värsked ja täielikka teateid Eesti sõjameeste kohta, kes sõjaväljal haavatute, kadunute ehk langenute hulka tulevad arvata.

Iga päev värsked telegrammid sõjaväljalt.

Igal laupäeval ilmuv piidileht „Virmalised“ toob Eesti sõjameeste piltisid.

1915. aastal annab „Postimees“ kaasa: I. Maksuta: 1) „Virmalised“ — piltidega kirjanduslik ja teaduslik nädalaleht. 2) Jutulisa — 2000 lhk. romaanisid ja uudisjuttusid. 3) „Postimehe“ tähttraamat 1916. a. 4) „Postimehe“ seinakalender 1915. a.

II. Maksu eest: 1) „Postimehe kirjakogu“ 4 raamatut: 1) Eesti Kultura, 2) Looduseteadusest, 3) Kodaniku Käsiraamat ja 4) Oma maa, „Postimehe“ lugejatele 1 rbl. 50 kop., muidu 4 rbl. 2) „Sädemed“ — mitmevärviliste piltidega ilustatud iseseisev pilkeleht. Hind 1 rbl. 50 kop. Eraldi tellides 2 rbl. 3) „Lasteleht“, hind 20 kop. 4) „Tervis“. Arstiteaduslik kuukiri. Hind 50 k.

„Postimehe“ tellimise hind: Postita 1 aastas 5 rbl., pooles aastas 2 rbl. 60 kop. Postiga 1 a. 6 rbl., pooles a. 3 rbl. 10 kop.

„Postimehe“ lühendatud väljaanne „ELU“

ilmub 3 korda nädalas. Peale „Postimehe“ hinnata kaasannete saavad „Elu“ lugejad ka veel „Lastelehe“ hinnata. Alandatud hinna eest saavad „Elu“ lugejad veel põllutöö-kuukirja „Talu“, 1 aastas 45 kop. ja pooles aastas 25 kop. (Eraldi tellides 1 aastas 1 rbl.) Hind postiga 1 aastas 3 rbl. 50 kop., pooles aastas 1 rbl. 85 kop. Address: „Elu“ Jurjevis.

Peale selle ilmub Pärnus päevaleht

„Postimees“ — Pärnu väljaanne.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ adr.: Jurjevis, Rüütli uul. 9, r. Юрьевъ.

„Postimehe“, „Elu“ ja „Sädemete“ talitus.

Vastutav toimetaja ja väljaandja J. W. Weski.